18. YÜZYIL OSMANLI ARAŞTIRMALARI KURUMLAR VE ASAYİŞ

Editörler

Prof. Dr. Yunus ÖZGER

Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Prof. Dr. Ümit KILIÇ

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

© Copyright 2026

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Yayınevi A.Ş.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN
978-625-362-335-7

Kitap Adı
18. Yüzyıl Osmanlı Araştırmaları - Kurumlar ve Asayiş

Editörler
Yunus ÖZGER
ORCID iD: 0000-0002-2830-9515
Ümit KILIÇ
ORCID iD: 0000-0002-4238-3332

Yayın Koordinatörü
Yasin DİLMEN

Sayfa ve Kapak Tasarımı
Akademisyen Dizgi Ünitesi

Yayıncı Sertifika No
47518

Baskı ve Cilt
Göktuğ Ofset

Bisac Code
HIS055000

DOI
10.37609/akya.4446

Kütüphane Kimlik Kartı
18. Yüzyıl Osmanlı Araştırmaları - Kurumlar ve Asayiş / ed. Yunus Özger, Ümit Kılıç.
Ankara : Akademisyen Yayınevi Kitabevi, 2026.
275 s. : tablo. ; 135x210 mm.
Kaynakça ve Ekler var.
ISBN 9786253623357

GENEL DAĞITIM
Akademisyen Yayınevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A Yenişehir / Ankara
Tel: 0312 431 16 33
siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

TAKDİM

XVIII. yüzyıl Osmanlı tarihi, uzun bir dönem boyunca siyasi ve askerî hadiselerin gölgesinde değerlendirilmiştir. Karlofça ile başlayan süreç, genel anlatılarda ekseriyetle bir ricat ve çözülme evresi olarak görülmüştür. Ancak son yıllarda yapılan arşiv araştırmaları, bu dönemin salt bir buhran çağı olmadığını ortaya koymaktadır. Devlet, değişen şartlara intibak edebilmek adına idari mekanizmalarını canlı tutmuş ve kurumlarını dönüştürmeye çalışmıştır. Özellikle savaş ortamının getirdiği mali sıkıntılar, merkezî idareyi hem bürokrasiyi hem de taşra asayişini yeniden düzenlemeye mecbur bırakmıştır. Vergi toplama düzeninden serhad savunmasına kadar muhtelif alanlarda yaşanan gelişmeler, bu asırdaki kurumsal arayışları açıkça göstermektedir.

Editörlüğünü üstlendiğimiz "18. Yüzyıl Osmanlı Araştırmaları: Kurumlar ve Asayiş" başlıklı bu eser, Osmanlı Yeni Çağ dönemi konularını ihtiva etmektedir. Kitapta yer alan yedi adet müstakil araştırma, kurumların işleyişini ve kamu düzeninin sağlanma biçimlerini farklı alanlar üzerinden okuyucuyla buluşturmaktadır. Taşrada yaşanan güvenlik sorunları, sınır boylarındaki öncü askeri birlikler, cizye vergisinin dağılımı, sarayın tüketim hiyerarşisi ve vakıf uygulamaları eserin ana omurgasını oluşturmaktadır.

Kitabın ilk makalesinde Dr. Öğr. Üyesi Fatih Çiçek ve Prof. Dr. Ümit Kılıç, "XVIII. Yüzyılda Erzincan'da Asayiş ve Güvenlik" başlıklı müşterek çalışmalarıyla taşra düzenini incelemektedir. Sefer dönemlerinde görevlilerin bölgeden uzaklaşması, sancakta ciddi bir otorite boşluğu doğurmuştur. Yazarlar; aşiret hareketlerinden âyân, yeniçeri ve serdengeçtilerin çıkardığı olaylara kadar pek çok hadiseyi Erzurum Ahkâm Defterleri üzerinden ele almıştır. Bu asayişsizliğin stratejik Keban Madeni'nin üretimini aksatması, meselenin iktisadi boyutunu

da ortaya koymaktadır. İdare ise bu sorunlara askeri tedip, nezir senedi ve iskân gibi araçlarla müdahale etmiştir.

İkinci bölümde Dr. Öğr. Üyesi Serkan Polat, "Dîvân-ı Hümâyun Kesedarı İzârî El-Hâc Mehmed Efendi Vakfı" başlıklı araştırmasıyla yer almaktadır. Yazar, dönemin tanınmış simalarından İzârî Mehmed Efendi'nin vakfiyesi ve zeyilleri üzerinden vâkıfın inşa ettirdiği eserleri ortaya koymaktadır. Ayrıca mezkûr vakfın gelir kaynaklarını, vakıf personelini ve bunlar vasıtasıyla vakfın ifa ettiği fonksiyonları incelemektedir. Çalışma, vakıf müessesesinin kurumsal devamlılığına ve Osmanlı bürokratlarının bu alandaki etkinliğine dikkat çekmektedir.

Üçüncü araştırma, Dr. Öğr. Üyesi Ümit Katırancı'nın hazırladığı "18. Yüzyılın Başlarında Cizye Vergisi'nin Sınıfsal ve Bölgesel Dağılımı" başlıklı çalışmadır. Makale, 1691 reformu sonrasında cizyenin taşradaki fiili uygulamasını 1704 tarihli icmal defteri üzerinden ayrıntılı bir biçimde ortaya koymaktadır. Merkezin öngördüğü a'lâ, evsat ve ednâ sınıflaması sahada aynı oranlarda gerçekleşmemiştir. Rumeli, mükellef sayısı ve toplam gelirde açık ara önde yer almaktadır. Buna karşılık mükellef başına düşen ortalama vergi miktarında Doğu eyaletleri öne çıkmaktadır.

Dördüncü sırada Dr. Öğr. Üyesi Zeliha Buket Kalaycı'nın "İktidarın Işığı: XVIII. Yüzyıl Osmanlı Sarayında Balmumu, Hiyerarşi ve Kurumsal Tüketim" başlıklı araştırması bulunmaktadır. Yazar, sarayın balmumu ihtiyacını basit bir aydınlatma gideri olarak değerlendirmek yerine kurumsal tüketim çerçevesinde ele almaktadır. Eflak ve Boğdan'dan saraya uzanan mîrî tedarik zincirini arşiv belgeleriyle takip etmektedir. Beyaz ve sarı balmumunun muhasebe kayıtlarındaki yerini inceleyerek bu ayrımı ışığın hiyerarşisi kavramıyla açıklamaktadır. Çalışma ayrıca ürünün maden dökümü, tıp ve diplomatik mühürleme gibi alanlardaki kurumsal kullanımını da belgelere dayalı olarak sergilemektedir.

Beşinci bölüm, Dr. Öğr. Üyesi Semiha Nurdan'ın "Saraydan Taşraya: Horpeşteli Osman Ağa'nın Vakıf Gelirleri ve Hayır Hizmetlerinin İşleyişi" başlıklı yazısıdır. Çalışma, Babüssaade Ağası Osman

Ağa'nın 1715 tarihli vakfiyesini merkeze almaktadır. Payitahttaki gayrimenkul ve nakit sermaye birikiminin Rumeli taşrasına aktarılma biçimi incelenmiştir. Osman Ağa, İstanbul'daki gelirleriyle memleketi Horpeşte'ye bağlı Azlani köyünde cami, mektep ve çeşme yaptırmıştır. Çalışma, bir saray bürokratının şahsi mülk ve nakit varlığını vakıf yoluyla memleketindeki imar ve eğitim hizmetlerine nasıl tahsis ettiğini göstermektedir.

Kitabın kapanışını Arş. Gör. Alper Kağan Kıraç'ın "Serhatlerin Gölgesinde: Klasik Dönemden 18. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Çeteci Teşkilâtı" başlıklı araştırması yapmaktadır. Yazar, günümüzde yasa dışı unsurları anlatan çete tabirinin izini sürmekte ve resmi belgelerde meşru bir askeri öncü birliği ifade ettiğini ortaya koymaktadır. Kara sınırlarında başlayan bu faaliyetler, 18. yüzyılda Tuna ve Karadeniz havzasında nehir muhafazasına taşınmıştır. Araştırma; donanmaya kazandırılan çete kayıklarını, görevli zabitlerin hiyerarşisini ve dönemin serhad savunmasındaki yerini belgelere dayalı olarak incelemektedir.

Kitapta yer alan çalışmalar, XVIII. yüzyılın farklı alanlardaki kurumsal işleyişini somut verilerle yansıtmaktadır. Erzincan'daki asayiş mücadeleleri ve serhad boylarındaki çeteciler, dönemin güvenlik arayışlarını açıkça ortaya koymaktadır. İzârî Mehmed Efendi ve Horpeşteli Osman Ağa örnekleri, vakıf müessesesinin kurumsal gücünü sergilemektedir. Cizye defterlerindeki vergi dengeleri ile sarayın balmumu muhasebesi ise maliye ve teşkilat nizamının sahadaki işleyişini göstermektedir. Bu yedi araştırma, arşiv belgeleri üzerinden 18. yüzyıl Osmanlı idaresinin kamu düzeni ve teşkilat yapısını yeniden düşünmeye kapı aralamaktadır. Titiz arşiv mesaileriyle esere katkı sunan kıymetli bölüm yazarlarımıza ve kitabın neşrini üstlenen Akademisyen Yayınevi çalışanlarına teşekkür eder, çalışmanın Osmanlı tarihi araştırmalarına faydalı olmasını dileriz.

Prof. Dr. Yunus ÖZGER
Prof. Dr. Ümit KILIÇ
Editörler

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1 XVIII. Yüzyılda Erzincan'da Asayiş ve Güvenlik 1
Fatih ÇİÇEK
Ümit KILIÇ

BÖLÜM 2 Dîvân-ı Hümâyun Kesedarı İzârî El-Hâc Mehmed Efendi Vakfı 29
Serkan POLAT

BÖLÜM 3 18. Yüzyılın Başlarında Cizye Vergisi'nin Sınıfsal ve Bölgesel Dağılımı 81
Ümit KATIRANCI

BÖLÜM 4 İktidarın Işığı: XVIII. Yüzyıl Osmanlı Sarayında Balmumu, Hiyerarşi ve Kurumsal Tüketim 105
Zeliha Buket KALAYCI

BÖLÜM 5 Saraydan Taşraya: Horpeşteli Osman Ağa'nın Vakıf Gelirleri ve Hayır Hizmetlerininİşleyişi 145
Semiha NURDAN

BÖLÜM 6 Serhatlerin Gölgesinde: Klasik Dönemden 18. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Çeteci Teşkilâtı 171
Alper Kağan KIRAÇ

BÖLÜM 7 Livadya Kocabaşısı İspirdaki'nin Serencamı (?-1789) 201
Ertan ÜNLÜ

YAZARLAR

Dr. Öğr. Üyesi Zeliha Buket KALAYCI
Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Ümit KATIRANCI
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Prof. Dr. Ümit KILIÇ
Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Arş. Gör. Alper Kağan KIRAÇ
Yozgat Bozok Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Dr.Öğr. Üyesi Semiha NURDAN
Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Serkan POLAT
Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÇİÇEK
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Ertan ÜNLÜ
Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü

BÖLÜM 1

XVIII. YÜZYILDA ERZİNCAN'DA ASAYİŞ VE GÜVENLİK

Fatih ÇİÇEK [1]
Ümit KILIÇ [2]

GİRİŞ

Erzincan, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde yer alan ve coğrafi konumu itibarıyla bölgenin önemli yerleşim alanlarından birini oluşturan illerden biridir. Doğuda Erzurum, batıda Sivas, güneyde Bingöl, Tunceli, Elâzığ ve Malatya, kuzeyde ise Giresun, Gümüşhane ve Bayburt illeriyle çevrilidir[3]. Bu konumu Erzincan'ı, Doğu Anadolu ile İç Anadolu ve Karadeniz bölgeleri arasında geçiş sağlayan önemli bir saha hâline getirmiştir. Erzincan'ın fiziki coğrafyası büyük ölçüde dağlık ve engebeli bir görünüm arz etmektedir. Kuzeyinde Esence Dağları, güneyinde ise Munzur Dağları uzanmakta; dağlık alanlar arasında çeşitli ova ve vadiler yer almaktadır. Bu coğrafi yapı içerisinde Erzincan Ovası, ilin en önemli ve geniş düzlük alanını oluşturmaktadır. Karasu Nehri ve kollarının şekillendirdiği

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, fcicek@erzincan.edu.tr. ORCID iD: 0000-0002-9749-4830

[2] Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, umit.kilic@atauni.edu.tr. ORCID iD: 0000-0002-4238-3332

[3] Mustafa Samet Altınbilek, Plânlama Sorunları Açısından Erzincan'ın Şehir Coğrafyası (Basılmamış Doktora Tezi). Erzurum 1997, s.67., Selçuk Hayli, Erzincan Ovası'nın Beşerî ve İktisadî Coğrafyası (Basılmamış Doktora Tezi), Elâzığ 1995, s.2.

DOI: 10.37609/akya.4446.c21961

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları (Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi BOA)
Ahkam Defterleri
1,3,5,7 Numaraları Erzurum Ahkam Defterleri
Mühimme Defterleri
135, 136, 137, 139 Numaralı Defterler
Cevdet Tasnifi
Dahiliye
C.DH. 270/13478, C.DH. 286/14257, C.DH. 21/1006, C.DH. 123/6149, C.DH 19/924/1/2.
Zabtiye
C.ZB, 5/235, C.ZB 14/661.
Darphane
C.DRB 15/747/1/2/3, C.DRB 15/747/4.
Ali Emiri Tasnifi
AE.SABH. 202/13506-01-03, AE.SMHD.I 194/15186, AE.SABH, 97/6614, 97/6615, 97/6616, AE.SABH 202/13506-01-02, AE.SABH 97/6614-6620 1775-1776.
Hatt-ı Hümayun
HAT 25/1233/01, HAT 25/1234/01.
Araştırma ve İnceleme Eserler
Akçadağ, Göknur, "16. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı'nda Eşkıyalık Hareketleri: Malatya Sancağı Örneği", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 03, 2012, s. 43-68.
Aktan, Ömer, Berkin, *İstanbul'da Suç: Toplum ve Devlet (1660-1665)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Bahçeşehir Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul 2024.
Altınbilek, Mustafa, Samet, Plânlama Sorunları Açısından Erzincan'ın Şehir Coğrafyası (Basılmamış Doktora Tezi). Erzurum 1997, s. 67.
Aysoy, Atike, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Adıyaman'da Asayiş Olayları", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, 2017,s. 61-76.
Barkey, Karen, *Eşkıyalar ve Devlet, Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi* Kronik Yayınları İstanbul 2021.
Bayrak, Şaban, *Anadolu'da Eşkıyalık Olayları*, Iq Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2015.
Bayramoğlu, Ömer, "Ahkâm Defterlerine Göre Bosna'da Asayiş Sorunları", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt 11, Sayı 3, 2025, s. 580-606.
Boynukalın, Mehmet, "Suç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 37, İstanbul 2009, s. 453-457.
Cezar, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. Yüzyıldan Tanzimat'a Mali Tarih)*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1986, s. 28-29.

Çiçek, Fatih, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Erzincan›da Eşkıyalık Hareketleri (1750-1800)", *Erzincan Tarihi*, Erzincan Valiliği Yayınları, C. III, s. 246-258, Erzincan 2020.

Çiçek, Hikmet, 3 Numaralı ve H.1162-1171/M.1749-1758 Tarihli Erzurum Ahkâm Defterinin Tahlili. *Anasay,* 3, s. 61-78, 2018.

Çiçek, Hikmet, *Erzurum Vilâyeti 1 Numaralı ve 1155-1162/1742-1749 Tarihli Ahkâm Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.

Çolak, Abdullah, *İslam Ceza Hukuku*, Kitap Dünyası, Çorum 2018, s.33-35.

Dağcı, Şamil, *İslam Ceza Hukukunda Müessir Fiiller*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2018.

Demirtaş, Onur, *Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı Çerçevesinde Asayiş Kavramının Değerlendirilmesi*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep 2022.

Durmuş, Gürsel, Erzurum Ahkâm Defterlerine göre XVIII. Yüzyıl Ortalarında Erzincan'daki Asayiş Sorunları ve Devlet Merkezinin Bu Sorunlara Getirdiği Çözüm Önerileri (1155-1171/1742-1757). S. Lokmacı, F. Çiçek (Ed.), *Erzincan Tarihi III,* Erzincan İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, s. 284-306, Erzincan 2020.

Eğitmen, Buket, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Suç ve Suçlular (Orta Anadolu Örneği)*,(Basılmamış Doktora Tezi) Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2025.

Fırat, İsmail, Erdem, Emrah, "Türkiye'de İç Güvenlik Hizmeti ve Kolluğun Sivil Denetimi". *Sayıştay Dergisi*, (94), 2014.

Gökpınar, Bekir, "Kutsal İttifak Savaşları Sırasında Sofya-Belgrad Arasında Eşkıyalık ve Asayiş Olayları (1683-1699)", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 63, 2020, s. 273-288.

Hayli, Selçuk, Erzincan Ovası'nın Beşerî ve İktisadî Coğrafyası (Basılmamış Doktora Tezi), Elâzığ 1995.

Hayli, Selçuk, Erzincan ovasında genel arazi kullanımı. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12 (1), 2002.

Karadeniz, Vedat, Altınbilek, Mustafa Samet, "Erzincan İlinin Topografik Analizi ve İdari Sınırlar İlişkisi, Bazı Sorunlar", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11/1 (2018).

Karataş, Mehmet, "XVIII-XIX. Yüzyıllarda Diyarbakır ve Çevresindeki Bazı Eşkıyalık Hareketlerine Karşı Osmanlı Devleti'nin Aldığı Tedbirler", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 16, Sayı 63, 2017, s.1282-1296.

Kazdal, Mehmet, "Osmanlı-İran Savaşları Esnasında Trabzon ve Çevresinde Eşkıyalık Faaliyetleri (1723-1727)", *Akademik-Us*, 6/2 (2022), s. 75-87.

Kısa, Yavuz, Çakar, Enver, "XVII. Yüzyılın Sonları ve XVIII. Yüzyılın Başlarında Manisa'da Eşkıyalık Hareketleri (1683-1718)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30/2 (2020), s. 535-554.

Koçyiğit, Mehmed, "Erzincan Kazasında Şikâyet Hakkının Kullanılması ve Şikâyet Mekanizması", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 10* (5), 2201-2214, 2023.

Mert, Özcan, "Âyan", TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, C.4, s.195-198, İstanbul 1991.

Orhankazi, Sibel, "XVIII. Yüzyılda Batum Sancağı'nda Eşkıyalık Meselesi ve Asayiş", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Cilt 15, Sayı 29, 2020, s. 105-120.

Öztürk, Temel, Osmanlıların Kuzey ve Doğu Seferlerinde Savaş ve Trabzon, Serander Yayınları, Trabzon 2011.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, C. II, İstanbul, 1993, s. 690-692.

Pamuk, Şevket, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s.146-147.

Sertoğlu, Midhat, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986.

TDK Türkçe Sözlük, Ankara 2005.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi IV. Cilt, 1. Bölüm, "Karlofça Anşlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar, TTK Basımevi, Ankara 2011.

BÖLÜM 2

DÎVÂN-I HÜMÂYUN KESEDARI İZÂRÎ EL-HÂC MEHMED EFENDİ VAKFI

Serkan POLAT [1]

GİRİŞ

Osmanlı sosyal ve iktisadi hayatında mühim bir yeri bulunan vakıf, sözlükte *"duruş, durma, hareketten kalma"* anlamlarına gelmektedir. Kelimenin çoğulu ise evkaftır[2]. Vakfın ıstılahi anlamı, bir malın sahibi tarafından dinî, toplumsal ve hayrî amaca ebediyen tahsis şeklinde özetlenebilir[3]. Vakfın temelinde insanlığa karşı dayanışma ve yardımlaşma duygusu bulunmaktadır[4]. Aynı zamanda vakıf kurumu, vâkıfın servetinin beyhude sarf edilmesine mani olarak millî servetin işletilmesine ve muattal kalmasının engellenmesine imkân tanıyan iktisadi bir işleve de sahiptir[5]. Osmanlı Devleti'nin umumi hayatında vakıflar, ferdî hayırseverlik duygusundan kaynaklanan bir yardımlaşma vasıtası olmanın ötesine geçerek kapsamlı bir iskân, imar ve şe-

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, serkan.polat@bozok.edu.tr, ORCID iD: 0000-0003-0637-3345.

[2] Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî,* İkdam Matbaası, Dersaadet, 1317, s. 1495-1496.

[3] Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C 42, İstanbul, 2012, s. 475; Nazif Öztürk, *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1983, s. 27.

[4] Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf/Tarih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C 42, İstanbul, 2012, s. 479.

[5] Şakir Berkî, "Vakıfların Gördüğü Çeşitli Hizmetler", *Vakıflar Dergisi (VD),* S 6, 1965, s. 85.

DOI: 10.37609/akya.4446.c21962

Sonuç olarak İzârî Mehmed Efendi'nin tesis ettiği vakıf, bir Osmanlı bürokratının servetini hayrî amaçlara tahsisini ve bu yolla kişisel servetin insanların yararına hapsedilmesini gösteren örnekler arasında yerini almıştır. Bu örnek sayesinde Osmanlı şehirlerinde dinî ve ilmî hizmetlerin finanse edilmesinde vakıfların üstlendiği rol de açıkça görülmüştür.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri Mahmud I (AE.SMHD.I), 3/158

Ali Emiri Mustafa II (AE.SMST.II), 45/4402,

Ali Emiri Mustafa III (AE.SMST.III), 229/18093

Ali Emiri Osman III (AE.SOSM.III), 35/2521

BOA, Ali Emiri Selim III (AE.SSLM.III), 233/13546

Bâb-ı Âsâfi Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Mühimme Defterleri (A.{DVNSMHM.d.), 118

Cevdet Evkaf (C.EV), 46/2279; 478/24171; 616/31058

Cevdet Maarif (C.MF), 17/835; 36/1782

Evkaf Beratlar (EV.BRT), 219/3, 219/4; 219/5; 219/6.

Evkaf Haremeyn Muhasebeciliği Defterleri (EV.HMH.d.), 5019.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

VGMA, d. 626/2.

2. Araştırma, İnceleme ve Telif Eserler

Akakuş, Recep, "Reîsülkurra", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 34, İstanbul, 2007, s. 545-546.

Akçıl Harmankaya, N. Çiçek, "İstanbul'un Yok Olan Yapılarına Bir Örnek: Tophane Dayezade Yusuf Efendi Camii", *Necdet Sakaoğlu'na Armağan Sanat Tarihi Yazıları*, ed. Hayri Fehmi Yılmaz, Kriter Yayınevi, İstanbul, 2022, s. 417-434.

Barkan, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler-İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", *VD*, S 2, 1942, s. 279-386. https://izlik.org/JA42DJ68FX

Berkî, Şakir, "Vakıfların Gördüğü Çeşitli Hizmetler", *Vakıflar Dergisi (VD),* S 6, 1965, s.85-91. https://izlik.org/JA66MS68GE

Genç, Mehmet, "Nâzır/Osmanlılar'da", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 32, İstanbul, 2006, s. 449-450.

Gökbilgin, M. Tayyib, "Boğaziçi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 6, İstanbul, 1992, s. 251-262.

Günay, Hacı Mehmet, "Vakıf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C 42, İstanbul, 2012, s. 475-479.

Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-cevâmi*, C 2, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1281.

Özcan, Tahsin, *Osmanlı Para Vakıfları Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.

Öztürk, Nazif, *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1983.

Öztürk, Nazif, "Mütevelli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 32, İstanbul, 2006, s. 217-220.

Öztürk, Nazif, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

Parlatır, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara, 2006.

Selçuk, Furuzan, "Vakıflar (Başlangıçtan 18. Yüzyılına Kadar) 'Islamic Society and the West", *VD*, S 6, 1965, s. 21-29. https://izlik.org/JA33AN53KH

Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî,* İkdam Matbaası, Dersaadet, 1317.

Tomar, Cengiz "Nâzır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 32, İstanbul, 2006, s. 449.

Yediyıldız, Bahaeddin, "Vakıf/Tarih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C 42, İstanbul, 2012, s. 479-486.

Yediyıldız, Bahaeddin, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.

Yeter, Enis, "İstanbul'un Geçmiş Yüzyıldaki Tarihi ve Kültürel Gelişimi", *Şemseddin Sivâsî Anısına Şehir ve Kimlik*, ed. Hakan Yekbaş, Ahmet Yüksel, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas, 2023, s. 105-121.

Yılmaz, Coşkun (ed.), *İstanbul Kadı Sicilleri 100 Evkaf-ı Hümâyûn Mahkemesi 673 Numaralı Sicil (H.1300-1301/M.1883-1884)*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş Yayınları, İstanbul 2019.

BÖLÜM 3

18. YÜZYILIN BAŞLARINDA CİZYE VERGİSİ'NİN SINIFSAL VE BÖLGESEL DAĞILIMI

Ümit KATIRANCI [1]

1. GİRİŞ

17. yüzyılın ikinci yarısı, Avrupa ve Osmanlı dünyasında uzun süreli savaşların ve buna bağlı olarak artan askerî harcamaların devlet mâliyeleri üzerindeki baskıyı artırdığı ve hükümetleri mevcut gelir kaynaklarını daha etkin biçimde kullanmaya ve vergi toplama mekanizmaları üzerinde denetim kurmaya yönelttiği bir dönemdir. Bu süreç, yalnızca devletlerin malî yapısının ve kapasitesinin gelişimine yol açmamış, aynı zamanda da mevcut vergilerin düzenli ve denetlenebilir bir biçimde tahsiline ilişkin düzenlemeleri beraberinde getirmiştir[2]. Osmanlı Devleti'nde 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan askerî ve malî baskılar, gelirlerin yeniden düzenlenmesini ve etkin bir biçimde denetlenmesini gerekli kılmıştır. Bu nedenle, 17. yüzyılın siyasi, ekonomik ve sosyal krizlerinin sona erdirilmesi ve bu krizlerin neticesinde ortaya çıkan yeni sosyoekonomik ve siyasi gerçekler karşısında yüzyılın ikinci yarısında devlet, yeni malî

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, umit.katiranci@hbv.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-4363-8472.

[2] Hamish Scott, *Erken Modern Avrupa Tarihi Uluslararası Rekabetler.* Çev. Sinan Çakır, Vakıfbank Kültür Yay,. İstanbul 2026, s. 66.

DOI: 10.37609/akya.4446.c21963

KAYNAKLAR

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) A.DV-NSMHM.d. 98.

BOA, D.CMH.d. 26713.

BOA, KK.d. 3549.

BOA, KK.d, 7076.

BOA, MAD.d. 22249.

Abou-El-Haj, Rifaat Ali, *The 1703 Rebellion and The Structure of Ottoman Politics*, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituutte Istanbul, Leiden 1984.

Akyıldız, Ali, "Para", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C 34, 2007, 163-166.

Anonim Osmanlı Tarihi, haz. Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

Barkan, Ömer Lütfi, "894 (1488/1489) Yılı Cizyesinin Tahsilâtına Âit Muhasebe Bilânçoları", *Belgeler*, C 1/S. 1, 1964, s. 1-177.

Becker, C. H., "Cizye", *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi (MEB İA)*, C 3, 1978, s. 199-201.

Cahen, Claude, "Djizya", *The Encyclopaedia of Islam (EI2)*, C 2, 1991, s. 559-562.

Defterdâr Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, haz. Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

Erkal, Mehmet, "Cizye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C 8, 1993, s. 42-45.

İnalcık, Halil, "Djizya: Ottoman", *The Encyclopaedia of Islam (EI2)*, C 2, 1991, s. 562-566.

İnalcık, Halil, "Osmanlılar'da Cizye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C 8, 1993, s. 45-48.

McGowan, Bruce, *Economic Life in The Ottoman Empire: Taxation, Trade and the Struggle for Land, 1600-1800*, Cambrigde University Press, Cambridge 1981.

Netkoff, Boris Christoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye", çev. Şinasi Altundağ, *Belleten*, C 8/S. 32, 1944, s. 599-652.

Özcan, Abdülkadir, "Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C 26, 2002, s. 263-265.

Özel, Oktay, "Osmanlı Demografi Tarihi Açısından Avarız ve Cizye Defterleri", *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, ed. Halil İnalcık-Şevket Pamuk, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2001, s. 35-50.

Pamuk, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.

Pamuk, Şevket, "The Ottoman Empire in the Eighteenth Century", *Itinerario*, 24(3-4), November 2000, 104-116.

Salzmann, Ariel, "An Ancien Regime Revisited: "Privatization" and Political Economy in the Eighteenth-Century Ottoman Empire", *Politics & Society*, 21(4), 1993, s.393-423.

Sariyannis, M., "Notes on the Ottoman Poll-Tax Reforms of the Late Seventeenth Century: The Case of Crete", *JESHO*, C 54, 2011, s. 39-61.

Scott, Hamish, *Erken Modern Avrupa Tarihi Uluslararası Rekabetler*, çev. Sinan Çakır, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul 2026.

Süleyman Sûdî, *Osmanlı Vergi Düzeni (Defter-i Muktesid)*, haz. Mehmet Ali Ünal, Fakülte Yayınları, Isparta 2008.

Tabakoğlu, Ahmet, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1985.

Tabakoğlu, Ahmet, "XVII ve XVIII Yüzyıl Osmanlı Bütçeleri", *İstanbul İktisat Dergisi*, 41, 1985, s.389-414.

Yılmaz, Fehmi, "The Life of Köprülüzade Fazıl Mustafa Pasha and his Reforms (1637-1691)", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 20, 2000, s. 165-221.

BÖLÜM 4

İKTİDARIN IŞIĞI: XVIII. YÜZYIL OSMANLI SARAYINDA BALMUMU, HİYERARŞİ VE KURUMSAL TÜKETİM

Zeliha Buket KALAYCI[1]

GİRİŞ: TÜKETİMDEN TEŞKİLÂTA BALMUMU

XVIII. yüzyıl Osmanlı sarayını yalnızca hanedanın ikamet ettiği salt mimari bir manzume olarak görmek, saray hayatının iktisadî ve idarî mahiyetini önemli ölçüde eksik bırakır. Saray, aynı zamanda imparatorluğun farklı bölgelerinden kaynakları merkezde temerküz ettiren, bunları tasnif eden, fiyatlandıran, depolayan, işleyen ve mertebeye göre yeniden dağıtan büyük bir tüketim ve tahsis kurumuydu. Kumaştan şekere, kahveden ıtriyata, yakacaktan aydınlatma maddelerine kadar gündelik hayatın hemen her kalemi, saray kapısından içeri girdiği andan itibaren bir teşkilât düzeninin parçasına dönüşüyordu. Bu sebeple saray tüketiminin tarihi, zevk ve gösteriş tarihinden ibaret olmadığı gibi, yalnızca fiyat ve miktarların takip edildiği dar bir iktisat tarihi de değildir. Eşyanın kim için, hangi dairede, hangi miktar ve nitelikte tahsis edildiği; saray içindeki merâtibin, hizmet düzeninin ve hükümdarlık temsilinin maddî dilini görünür kılar[2].

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yozgat/Türkiye, buket.kalayci@yobu.edu.tr, ORCID iD: 0000-0001-6265-3494.

[2] Tülay Artan, "Aspects of the Ottoman Elite's Food Consumption: Looking for 'Staples,' 'Luxuries,' and 'Delicacies' in a Changing Century", *Consumption Studies and the*

DOI: 10.37609/akya.4446.c21964

fiyat primi, hükümdar ve hanedan çevresine yapılan tahsisler veya şenliklerdeki yüksek sarfiyat tek başlarına değil, bu daha geniş kurumlar ağı içinde anlam kazanır. Balmumunun izini sürmek, dolayısıyla Osmanlı kurumlarının yalnızca kanunnâme, rütbe ve bürokratik şema üzerinden değil; gündelik hayatı mümkün kılan maddelerin dolaşımı üzerinden de yazılabileceğini gösterir.

Nihayetinde devlet, yalnızca emir veren soyut bir otorite değildir; aynı zamanda malzemeyi temin eden, sınıflandıran, işleyen, fiyatlandıran, depolayan ve mertebeye göre dağıtan bir organizasyondur. XVIII. yüzyıl sarayının gecesinde yanan balmumu mumu, bu organizasyonun en görünür fakat çoğu zaman en az dikkate alınan ürünlerinden biridir. Işık söndüğünde geriye kalan yalnızca erimiş mum değildir; taşra ile merkez arasındaki bağın, saray içindeki merâtibin ve Osmanlı devletinin gündelik kurumsal kapasitesinin maddî izi de oradadır.

KAYNAKLAR

Arşiv kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, Ali Emîrî Ahmed III (AE.SAMD.III), 28/2726, 72/7287.

BOA, Ali Emîrî Mustafa II (AE.SMST.II), 121/13294.

BOA, Ali Emîrî Mustafa III (AE.SMST.III), 247/19746,251/20062; 77/5725; 344/27732.

BOA, Ali Emîrî Osman III (AE.SOSM.III), 55/3942; 70/5369.

BOA, Ali Emîrî Selim III (AE.SSLM.III), 66/4013; 320/18582.

BOA, Cevdet Saray (C.SM), 123/6198; 162/8141.

BOA, Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Defterleri (D.BŞM.d.), 5020; 5796.

BOA, Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d.), 18000; 21637.

Araştırma ve kaynak eserler

Al, Ebubekir, *1720 Sûr-ı Hümâyûn Hazırlıkları ve Organizasyonu*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Arıkan, Zeki, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991.

Artan, Tülay, "Aspects of the Ottoman Elite's Food Consumption: Looking for 'Staples,' 'Luxuries,' and 'Delicacies' in a Changing Century", *Consumption Studies and the History of the Ottoman Empire, 1550-1922: An Introduction*, ed. Donald Quataert, State University of New York Press, Albany 2000, s. 107-200.

Aydüz, Salim, *Osmanlı Devleti'nde Tophane-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.

Bilgin, Arif, "Matbah-ı Âmire", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C XXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 115-119.

Bilgin, Arif, *Osmanlı Sarayının İâşesi (1489-1650)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2000.

Bostan, İdris, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

Brenner, Erich, "Human Body Preservation—Old and New Techniques", *Journal of Anatomy*, C 224/S. 3, 2014, s. 316-344.

Covel, John, *Bir Papazın Osmanlı Günlüğü: Saray, Merasimler, Gündelik Hayat*, çev. Nurten Özmelek, İstanbul 2017.

Crane, Eva, *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*, Routledge, New York 1999.

Çağatay, Ömer, "Osmanlı Ordusunda Sağlık Organizasyonun İşleyişi ve Orduda Kullanılan İlaçlar ile Sağladığı Faydalar (On Sekizinci Yüzyıl Örneği)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C 25/S. 1, 2024, s. 107-136.

Emecen, Feridun M., "Matruşka'nın Küçük Parçası: Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Dönemi ve 'Lale Devri' Meselesi Üzerine Bir Değerlendirme", *Osmanlı Araştırmaları*, C 52, 2018, s. 79-98.

Erimtan, Can, "The Sources of Ahmed Refik's Lâle Devri and the Paradigm of the 'Tulip Age': A Teleological Agenda", *Essays in Honour of Ekmeleddin İhsanoğlu*, C 1, ed. Mustafa Kaçar-Zeynep Durukal, IRCICA, İstanbul 2006, s. 259-278.

Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000.

Hamadeh, Shirine, *Şehr-i Sefa 18. Yüzyılda İstanbul*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

Hâfız Mehmed Efendi, *1720 Şehzâdelerin Sünnet Düğünü, Sûr-ı Hümâyûn*, haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul 2008.

Heper, Yusuf, Osmanlı Devleti ve Eflak-Boğdan İlişkileri (1574-1634), Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2020.

Heyd, W., *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, 2. bs., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.

Işık, Mustafa, "25452 Numaralı Gümrük Defterine Göre Kili Nezareti Gümrüğü", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi / Journal of Ottoman Legacy*

Studies, C III/S. 6, Temmuz 2016, s. 60-72.

İsâ-zâde, *İsâ-zâde Târîhi (Metin ve Tahlil)*, haz. Ziya Yılmazer, İstanbul 1996.

Kalaycı, Zeliha Buket, *Osmanlı Sarayında İaşe ve Tüketim (1680-1730)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2023.

Kanat, Elif, "18. Yüzyıl Osmanlı İstanbul'unda Mumhanelerin Mekânsal Dağılımı", *Medeniyet Kültürel Araştırmalar Belleteni*, C 5/S. 8, 2025, s. 37-54.

Karahasanoğlu, Selim, "Osmanlı Tarihyazımında 'Lale Devri': Eleştirel Bir Değerlendirme", *Tarih ve Toplum: Yeni Yaklaşımlar*, S. 7, 2008, s. 129-144.

Kılınç, Arzu, "Eflak-Boğdan ve Karadeniz'de Bal ve Bal Mumu", *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, C III/S. 1, 2011, s. 40-56.

Kozan, Ali, "Erken Dönem Osmanlı Padişah Cenazelerinde Tahnit Uygulaması", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, C 5/S. 2, 2022, s. 461-476.

Kütükoğlu, Mübahat S., *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1994.

Necipoğlu, Gülru, *Architecture, Ceremonial, and Power: The Topkapi Palace in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, The Architectural History Foundation / The MIT Press, New York-Cambridge 1991.

Neumann, Christoph K., "Birey Olmanın Alameti Olarak Tüketim Kalıpları: 18. Yüzyıl Osmanlı Meta Evreninden Örnek Vakalar", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 8, Bahar 2009, s. 7-47.

Nutku, Özdemir, "Nahil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 32, TDV Yayınları, İstanbul 2006, s. 299-300.

Phillips, Amanda, *Everyday Luxuries: Art and Objects in Ottoman Constantinople, 1600-1800*, Staatliche Museen zu Berlin-Verlag Kettler, Berlin 2016.

Sabuncuoğlu, Şerefeddin, *Mücerreb-nâme: İlk Türkçe Deneysel Tıp Eseri (1468)*, haz. İlter Uzel-Kenan Süveren, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 1999.

Sak, İzzet, "Osmanlı Sarayının İki Aylık Meyve ve Çiçek Masrafı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C XXV/S. 40, Ekim 2006, s. 141-176.

Serin, Sinem, "Osmanlı Sarayında Başlalalık ve Başlala Kulesi", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C 9/S. 27, 2021, s. 461-488.

Sombart, Werner, *Luxury and Capitalism*, çev. W. R. Dittmar, University of Michigan Press, Ann Arbor 1967.

Şirvânî, Muhammed b. Mahmûd, *Şifa Bahçesi: Ravḍatü'l-'Iṭr*, nşr. ve çev. Muammer Sarıkaya-Celal Turgut Koç, 2 cilt, Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2022.

Tabîb İbn-i Şerîf, *Yâdigâr: 15. Yüzyıl Türkçe Tıp Kitabı*, sad. Orhan Sakin; transkripsiyon-sözlük Orhan Sakin-Yahya Okutan-Doğan Koçer-Mecit Yıldız, Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, İstanbul 2017.

Tanman, M. Baha, "Maden Sanatı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 27, TDV Yayınları, Ankara 2003, s. 303-304.

Tuğ, Ramazan, *Hekimbaşı Hayatızade Mehmed Emin Efendi Döneminde Osmanlı Sarayında Uygulanan İlaç Terkipleri*, TÜBA, Ankara 2023.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Nahil ve Nakıl Alayları", *Belleten*, C XL/S. 157, 1976, s. 55-69.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Osmanlı Devleti Zamanında Kullanılmış Olan Bazı Mühürler Hakkında Bir Tetkik", *Belleten*, C 4/S. 16, 1940, s. 495-544.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, 3. bs., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

Ünal, Neslihan, "Osmanlı Şem'haneleri ve Mumcu Esnafı", *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, C 2/S. 3, 2020, s. 231-250.

Ünver, A. Süheyl, "Eski Mısırda İslam Dünyasında ve Bizde Tahnit Maddeleri Hakkında", *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 581-587.

Veblen, Thorstein, *The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions*, Macmillan, New York 1899.

Weirauch, Katja-Cammarosano, Michele, "WoW! Writing on Wax in Ancient Mesopotamia and Today: Questions and Results from an Interdisciplinary Project", *Traces of Ink: Experiences of Philology and Replication*, ed. Lucia Raggetti, Brill, Leiden 2021.

Wishnitzer, Avner, *As Night Falls: Eighteenth-Century Ottoman Cities after Dark*, Cambridge University Press, Cambridge 2021.

BÖLÜM 5

SARAYDAN TAŞRAYA: HORPEŞTELİ OSMAN AĞA'NIN VAKIF GELİRLERİ VE HAYIR HİZMETLERİNİN İŞLEYİŞİ

Semiha NURDAN[1]

GİRİŞ

Osmanlı saray teşkilatının kalbini oluşturan Enderûn-ı Hümâyûn, Topkapı Sarayı'nın üçüncü avlusunda yer alan ve devşirme yoluyla saraya alınan içoğlanlarının kademeli bir eğitimden geçerek devletin en üst düzey idari ve askerî makamlarına hazırlandığı bir seçkinler mektebi olarak teşkilatlandırılmıştır. Bu hiyerarşi içinde yetişen içoğlanları, liyakat ve kıdem esasına göre çeşitli odalardan geçerek yükselir; bu merdivenin zirvesini ve padişaha en yakın noktasını Has Oda teşkilatı oluşturur. Fatih Sultan Mehmed döneminde hazırlanan Fatih Kanunnamesi'yle kurumsal bir çerçeveye kavuşan bu yapı içinde görev yapan Has Oda ağaları, doğrudan padişahın günlük özel hizmetlerini yürütmekle görevlidir. Enderun'un diğer sınıflarından farklı olarak, içeriden bir gedik açılmadıkça dışarıdan yeni bir ağa istihdam edilmeyen bu katı kadro sistemi sayesinde, başlangıçta 32 olan ağa mevcudu zamanla 40'a yükselmiş ve bu

[1] Dr.Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID iD: 0000-0002-5316-3650.

DOI: 10.37609/akya.4446.c21965

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynağı

Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Dairesi Başkanlığı (VGMA.), Defter 623, Sayfa 0204, Sıra No 0196.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Dairesi Başkanlığı (VGMA.), Defter 1828, Sayfa 5, Sıra No 48.

Araştırma Eserleri

Ağca Diker, Sevgi, "Topkapı Sarayında Ak Hadımlardan Oluşan Babüssaade Teşkilatı ve Kurumun Son Güçlü Temsilcisi: Kapı Ağası Gazanfer Ağa", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 16, 2020, s. 1-32.

Ağca Diker, Sevgi, *Has Oda ve Teşkilatı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2019.

Avaner, Tekin-Babaoğlu, Cenay, "İdari ve Askeri Bilginin Teşkilatlanması: Enderun Mektebinde Yönetici Eğitimi", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C XXII/S. 3, 2020, s. 805-826.

Baykal, İsmail H., *Enderun Mektebi Tarihi*, C I, İstanbul Fethi Derneği Neşriyatı, Sayı: 20, İstanbul 1953.

Bobovius, Albertus, *Santuri Ali Ufki Bey'in Anıları Topkapı Sarayında Yaşam,* Çev. Türkis Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013.

Enderunlu Abdullatif, *Âyîne-i Derûn [Osmanlı'ya Devlet Adamı Yetiştiren Mektep: Enderûn-ı Hümâyûn]*, haz. Ahmet Köç, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2013.

Eyice, Semavi, "Bâbüssaâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C 4, İstanbul 1991, s. 408-409.

Hiç, Vâsıf, "Babüssaade Ağalığı, Babüssaade Ağası", *İstanbul Ansiklopedisi*, C 4, İstanbul 1960, s. 1776-1777.

İpşirli, Mehmet "Enderun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C 11, İstanbul 1995, s. 185-187.

Köseoğlu, M., "Makedonya Sorunu Çerçevesinde Ulahların Ayrı Bir Millet Olarak Tanınma Çabaları ile Milli Kilise ve Mektep Faaliyetleri", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C 8/S. 1, 2021, s. 289-338.

Özcan, Tahsin. *Osmanlı Para Vakıfları: Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.

Türkyılmaz, Müjdat, *Osmanlı Klasik Döneminde, Enderun Mektebindeki Üst Düzey Yönetici Eğitimi ile Günümüzdeki Üst Düzey Yönetici Eğitiminin Karşılaştırılması*, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Kapukulu Ocakları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

BÖLÜM 6

SERHATLERİN GÖLGESİNDE: KLASİK DÖNEMDEN 18. YÜZYILA OSMANLI DEVLETİ'NDE ÇETECİ TEŞKİLÂTI[1]

Alper Kağan KIRAÇ[2]

GİRİŞ

Günümüz Türkçesi'nde *çete* kavramı, bölge asayişini ve kamu düzenini ihlal eden küçük gruplarını tanımlamaktadır.[3] Modern dönemde geniş bir kullanım alanına sahip olan kelime; nizami olmayan savaş teknikleri uygulayan, kolluk kuvvetlerine mukavemet gösteren, eşkıyalık ve komitacılık faaliyetlerine karışanları da kapsamaktadır.[4] Akademik çalışmalara ve gündelik dile yerleşen bu kavram, karmaşık aşamalardan geçerek günümüze ulaşmıştır.[5]

[1] Bu çalışma 16.06.2025 tarihinde yazar tarafından savunulan "Osmanlı Devleti'nde Kılıç ve Kalem Ehli Bir Vezir: Çeteci Abdullah Paşa" başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

[2] Arş. Gör., Yozgat Bozok Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, a.kagan.kirac@yobu.edu.tr, ORCID iD: 0009-0003-1158-5155

[3] Mustafa Dağ, "Osmanlı'da Asayişi Sağlamaya Yönelik Bir Uygulama: Rumeli Çeteler Layihasının Tatbikine Dair Bir İnceleme [1909-1910]", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi,* S. 23, 2024, s. 143.

[4] Polat Safi, "Üç Tarz-ı Çete", *Kebikeç*, S. 34, 2012, s. 85; Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, "Bir Çetenin Anatomisi", *Batı Anadolu Eşkıyalık Tarihi,* ed. Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, Cihan Özgün, Ali Özçelik, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 2019, s. 73; Mehmet Çanlı, "Balkanlarda Komitacılık ve Çetecilik: II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Oturumlarında Yapılan Tartışmalar ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, C 6/S.4, 2017, s. 2826.

[5] Alper Kağan Kıraç, Osmanlı Devleti'nde Kılıç ve Kalem Ehli Bir Vezir: Çeteci Ab-

DOI: 10.37609/akya.4446.c21966

çete kayıklarını kullanmaya başlamıştır. Kayıklar üzerinde çeteciler, yağma, bölge muhafazası, istihbarat, zahire gemilerinin korunmasına görevlendirilmişlerdir. 19. yüzyıla kadar faaliyetlerine devam eden çeteciler, 1826'da Yeniçeri Ocağı ile birlikte kaldırılmıştır. Bu durum çete kelimesinin de bir süre sonra eşkıyalıkla özdeşleşmesine yol açmıştır. 1858-59'da lağvına kadar önemli hizmet sunan bu teşkilâtın yeniden kurulması için layiha kaleme alınsa da herhangi bir sonuç alınamamıştır.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri Mahmud I (AE.SMHD.I), 47/2835, 145/10831.

Ali Emiri Mustafa III (AE.SMST.III), 14/947, 167/13118, 229/18086, 346/27877.

Ali Emiri Osman III (AE.SOSM.III), 35/2517.

Ali Emiri Selim III (AE.SSLM.III), 116/7056, 116/7057, 159/9513.

Bab-ı Âli Evrak Odası (BEO), 1965/147305.

Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri (A.DVNSMHM.d), 2, 3, 4, 14, 16, 25, 26, 27, 34, 45, 48, 102, 119, 126, 132, 143, 145, 147, 151, 168, 197.

Cevdet Askeriye (C.AS), 44/2018, 53/2466, 370/15296, 451/18817, 465/19414, 553/23188, 710/29810, 742/31158, 1052/46249, 1071/47144, 1143/50830, 1159/51596.

Cevdet Adliye (C.ADL), 20/1191.

Cevdet Bahriye (C.BH), 30/1403, 159/7524, 165/7812, 179/8436, 262/12129.

Cevdet Hariciye (C.HR), 35/1707.

Cevdet Maarif (C.MF), 133/6616.

Cevdet Zabtiye (C.ZB), 12/553, 15/724, 36/1780.

Dahiliye Şifre Kalemi (DH.ŞFR), 128/87, 150/69.

Hariciye Tahrirat (HR.TH), 34/56.

Hatt-ı Hümayun (HAT), 59/2640, 638/31442, 650/31789, 1105/44596.

İbnülemin Maliye (İE.ML), 36/3497.

Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı (A.MKT), 35/8.

Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı Umum Vilayet Evrakı (A.MKT.UM), 160/57, 327/85.

Sadaret Divan Kalemi Mukavelenameler (A.DVN.MKL), 2/16.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e), 331/14.

Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV), 3/138.

2. Telif Eserler

3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/ 1558-1560), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1993.

6 Numaralı Mühimme Defteri (972 / 1564-1565), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1995.

7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976 / 1567-1569), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1998.

12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979 / 1570-1572) Özet, Transkripsiyon ve İndeks, I, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996.

83 Numaralı Mühimme Defteri (1036-1037 / 1626-1628) Özet – Transkripsiyon – İndeks ve Tıpkıbasım, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2001.

85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041 (1042) / 1630-1631 (1632) Özet-Transkripsiyon-İndeks, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002.

Abdülkadir Efendi, *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil) I*, haz. Ziya Yılmazer, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003.

Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmânî,* Matbaa'-i Âmire, İstanbul 1876.

Alova, Erdal, *Latince Türkçe Sözlük*, Sosyal Yayınları. İstanbul 2013.

Altıok, Fatma, *Serhad Gazilerinin Dünyası (16.-17. Yüzyıllarda Avrupa Sınırlarında Yaşam)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2019.

Bayrak, Serpil, *16 Numaralı Mühimme Defteri'nin (238-394) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2016.

Budak, Nur, *Ahmed Cevad Paşa'nın Târih-i Askerî-i Osmânî (Kitâb-ı Evvel) Adlı Kitabının Transkripsiyonlu Metni*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2016.

Bulut, Emre, *Mühimme Defteri, Nr. 143 (1149-1150/1736-1737) İnceleme-Çeviriyazı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae Georgius Phrantzes, Ioannes Cananus, Ioannes Anagnostes, Impensis Ed. Weberi, 1838.

Curtis, Matthew, "Petar II Petrović Njegoš and Gjergj Fishta: Composers of National Epics", *The Carl Beck Papers in Russian & East European Studies*, S. 1808, (2007), s. 1-44.

Çakır, İbrahim Etem, *10 Numaralı Mühimme Defteri'nin (s.179-356) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2006.

Çanlı, Mehmet, "Balkanlarda Komitacılık ve Çetecilik: II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Oturumlarında Yapılan Tartışmalar ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi,* C 6/S.4, (2017), s. 2825-2846.

Çelik, Reşat, *99 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (1-90)*, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bitlis 2015.

Çetin Durgun, Hatice, *197 No'lu Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2009.

Erözden, Mehmet Ozan, "The Practical Limits of İnventing Traditions: the Failed Reinvention of the Sinjska Alka", *Nations and Nationalism,* C 19/S.3, (2013), s. 475-492.

Dağ, Mustafa, "Osmanlı'da Asayişi Sağlamaya Yönelik Bir Uygulama: Rumeli Çeteler Layihasının Tatbikine Dair Bir İnceleme [1909-1910]", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi,* S 23, (2024), s. 142-166.

Doğan, Ömer Semih, *Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri 103 Numaralı Mühimme Defteri (1103-1107 / 1692-1695)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

Erdoğan Özünlü, Emine, "Akıncı Ocağına Dair Önemli Bir Kaynak: 625 Numaralı Akıncı Defteri Üzerine Bazı Düşünceler", *Belleten*, C 79/S.285, (2015), s. 473-500.

Gök, İlhan, *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376) (1183-1185/1769-1771) Transkripsiyon, Değerlendirme*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

Greenberg. Marc, "Is Slavic četa an Indo-European Archaism?", *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics,* S.XLIII, (2001), s. 35-39.

Hammer-Purgstall, Joseph Von, *Büyük Osmanlı Tarihi* II, çev. Mehmed Atabey, haz. Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul 2010.

İslamoğlu, Muhittin, *145 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (s. 261-372),* Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bingöl 2023.

Karaçay-Türkal, Nazire, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke (1065-22 CA. 1106 / 1654-7 Şubat 1695)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012.

Kıraç, Alper Kağan, Osmanlı Devleti'nde Kılıç ve Kalem Ehli Bir Vezir: Çeteci Abdullah Paşa, Yozgat Bozok Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yozgat 2025.

Körpe, Özgür: "Osmanlı Ordu Teşkilatında Akıncı Ocağının Yeri ve Çağdaş Türk Silahlı Kuvvetlerine Etkileri", *Güvenlik Stratejileri Dergisi,* C 7/S.13, (2011), s. 125-165.

Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafetleri*, Ankara Basımevi, Ankara 1983.

Mann, Stuart, *An Historical Albanian-English Dictionary*, Longmans Green and Company. London 1948.

Mehmed Bahaeddin, *Yeni Türkçe Lügat*, Evkaf-ı İslamiye Matbaası, İstanbul 1927.

Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî I,* ed. Ali Birinci, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019.

Meninski, Franciscus a Mesgnien, *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae*, Austria 1680.

Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îma (Ravzatü'l-Hüseyn fi Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn) I-III*, haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

Nacak, Süleyman, *34 Numaralı Mühimme Defteri (H. 986/M. 1578) Transkripti ve Değerlendirmesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.

Nalci, Betül, *147 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (S. 1-156)*, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bingöl 2022.

Nas, Fethi, "Hırvat Ulusal Kimliğinin İnşasında Osmanlı-Türk İmgesi", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi,* C 13/S.2, (2024), s. 513-554.

Osmanlıoğlu, Serkan, *Osmanlı Devleti'nde Gönüllü Askerlerden Garip Yiğitler (XVI. Yüzyıl)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2023.

Özcan, Abdülkadir, "Akıncı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 2, İstanbul 1989.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993.

Parlatır, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara 2006.

Paşazade, Orhan, *9 Numaralı Mühimme Defteri (977-978 / 1569-1570) Özet ve Transkripsiyon*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006,

Pullukçuoğlu-Yapucu, Olcay, "Bir Çetenin Anatomisi", *Batı Anadolu Eşkıyalık Tarihi*, ed. Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, Cihan Özgün, Ali Özçelik, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 2019.

Safi, Polat, "Üç Tarz-ı Çete", *Kebikeç,* S 34, (2012), s. 85-105.

Sertoğlu, Mithat, "Osmanlı İmparatorluğu Ordu Teşkilâtı ve Kıyafetleri", *Resimli Tarih Mecmuası,* 7/79, (1956), s. 449-455.

Şakar, Muzaffer Fehmi, *1101/1102 (1690/1691) Tarihli 100 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 1-145)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî,* Sahhaflar Kitap Sarayı. İstanbul 2017.

Tacan, Necati, *Akıncılar ve Mehmet II. ve Bayazıt II. Zamanlarında Akınlar*, Askeri Matbaa, İstanbul 1936.

Teneş, Özge, *33 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2019.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Akıncı" *İslam Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1940-88.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları* I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

Üçel-Aybet, Gülgün, *Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu (1530-1699)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

Yazıcı, Murat, *39 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (s. 119-240)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2013.

Yeşilbaş, Tayfun, *2 Numaralı Mühimme Defteri (963/1555) Değerlendirme-Transkripsiyon (s.1-102)*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

BÖLÜM 7

LİVADYA KOCABAŞISI İSPİRDAKİ'NİN SERENCAMI (?-1789)

Ertan ÜNLÜ[1]

GİRİŞ

Kocabaşı[2], Osmanlı Devleti'nde bir yerleşim merkezindeki Hristiyan halkın önde gelen muteber kişilerine verilen isimdir. 19. yüzyılda "çorbacı, kura vekilleri, milletbaşı" olarak da kendilerinden söz edilen kocabaşılar, bir anlamda gayrimüslim cemaatlerin âyanı değerindeki yerel güç sahipleridir. Değişiklikler olsa

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, eunlu@ankara.edu.tr, ORCID iD: 0000-0001-8192-0359.

[2] Kocabaşılar hakkında birkaç çalışma için bk. DİA, "Kocabaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 26, Ankara 2002, s. 140-141; Gilles Veinstein, "Le Patrimoine Foncier de Panayote Benakis, Kocabaşı de Kalamata", *Journal of Turkish Studies*, vol. 11, 1987, s. 211-233; Özcan Mert, "XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Kocabaş Deyimi, Seçimleri ve Kocabaşılık İddiaları", *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1995, s. 401-407; Özcan Mert, "Tanzimat Döneminde Çeşme Kocabaşıları (1839-1876)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22/35, 2004, s. 139-155; Özcan Mert, "Keşan Âyânlığına ve Kocabaşılığına Giriş", *Tarih Dergisi*, S. 42, 2005, s. 159-177; Kahraman Şakul, "The Ottoman Peloponnese before the Greek Revolution: 'A Republic of Ayan, Hakim, and Kocabaşı' in the Sea of Humans and Valley of Castles", *Interdisciplinary Journal of Middle Eastern Studies*, vol. 18, 2017, s. 121-145; Filiz Yaşar, "18. Yüzyıl Osmanlısında Kocabaşılık: Görev İçin Aranan Nitelikler ve Kurumsal İlişki Biçimi", *Turkish Studies*, C 13/S. 8, 2018, s. 259-285; Filiz Yaşar, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Taşra Bürokrasisinin Vergi Toplama İşlemlerinde Kocabaşılar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C 42/S. 74, 2023, s. 155-182; Feryal Tansuğ, "The Kocabaşıs as Intermediaries?: The Local and Central Administration in Imvros/İmroz and Lemnos in the Early 19th Century", *Belleten*, C 78/S. 281, 2014, s. 223-244.

DOI: 10.37609/akya.4446.c21967

ti'nin kâh İstanbul'da ve kâh Livadya'da yaşamını sürdüren eli beratlı düşmanlarından olup olmadığı ya da Moskova bandırası altına girerek Rusya'ya casusluk edip etmediği konularında eldeki verilerden hareketle bir yorum yapmak çok da mümkün değildir.

Öte yandan İspirdaki Kocabaşı'nın katli ile muhallefatının müsaderesi ve taksimi vetirelerinde devletin dedikoduya mahal vermemek için ne kadar hassas davrandığına ayrıca dikkat çekmek gerekir. Ancak bu hassasiyete rağmen yine de usulsüzlüklerin önüne geçilememiştir. İspirdaki Kocabaşı'nın Livadya'daki gayrimenkullerinin elde edilmesi noktasında vârisler ile İspirdaki'nin borçlu olduğu kişilerin birbirlerini yolsuzlukla suçlamaları, Livadya voyvodası ve naibi gibi devlet görevlilerinin adlarının da bu yolsuzluğa karışması ve bu doğrultuda da III. Selim'in dönemin hâkimleri ile mübaşirlerinin hallerine dair söylemleri, bu tür müsadere süreçlerinin vahametini ortaya koymaktadır. Yine de devlet, nizama uygun hareket edilmesi ve kimsenin mağdur edilmemesi için elinden geleni yapmıştır, ki tekraren mübaşir tayin edilmesi, hesapların yeniden gözden geçirilmesi bunun bir göstergesidir.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başbakanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri Abdülhamid I (AE.SABH.I), 273/18377; 269/18097; 145/9780; 332/22872.

Ali Emiri Selim III (AE.SSLM.III), 126/7707; 346/19898; 314/18266.

Bâb-ı Âsâfi Dîvân-ı Hümâyûn Düvel-i Ecnebiye Kalemi (A.{DVN.DVE), 54/32.

Bâb-ı Âsâfi Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Mühimme Defterleri (A.{DVNSM-HM.d), 175; 179; 190.

Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi Muhallefat Halifeliği (D.BŞM.MHF), 81/15; 81/17; 82/13; 83/8; 84/73; 87/118; 90/80; 92/56.

Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi Muhallefat Halifeliği Defterleri (D.BŞM. MHF.d), 13688.
Bab-ı Defteri Haremeyn Muhasebesi Kalemi Defterleri (D.HMH.d), 21704.
Cevdet Adliye (C.ADL), 57/3474.
Cevdet Dahiliye (C.DH), 311/15504.
Cevdet Eyalet-i Mümtaze (C.MTZ), 20/952.
Cevdet Hariciye (C.HR), 136/6792; 14/660; 41/2047; 166/8273.
Cevdet Maliye (C.ML), 176/7485; 355/14546; 264/10833; 304/12400; 448/18120; 584/24015; 745/30337; 536/22032; 537/22072; 687/28196; 7/284; 52/2410; 116/5188; 118/5279; 175/7403; 470/19170; 696/28477; 755/30755; 741/30232; 759/30944; 776/31673.
Cevdet Zabtiye (C.ZB), 77/3836.
Hatt-ı Hümâyûn (HAT), 119/4841; 121/4946; 193/9442; 210/11343; 265/15393; 13/485; 13/495; 13/497; 14/568; 14/580; 16/691; 15/667; 15/588; 1382/54661; 13/474; 1383/54686; 1383/54685; 1383/54895; 1390/55390; 1406/56959; 1392/55544; 773/36232; 15/623; 177/7813; 178/7846; 193/9456; 213/11657; 214/11738; 273/16035; 273/16089.
Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d), 9719; 9743; 9745; 9746.
Topkapı Müzesi Sarayı Arşivi Evrakı (TSMA.e), 405/39.
Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TSMA.d), 4787.

2. Araştırma, İnceleme ve Telif Eserler

Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, C 4. haz. Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.
Batmaz, Eftal Şükrü, *XVIII. Yüzyıldaki Mali Uygulamaların Osmanlı Taşra Yönetimi Üzerindeki Etkileri Hakkında Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1995.
Cezar, Yavuz, "18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Sarraflar", *Gülten Kazgan'a Armağan: Türkiye Ekonomisi*, haz. Hilal Akgül-Fahri Aral, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 179-207.
Çınar, Ali Osman, *Mehmed Emin Edîb Efendi'nin Hayatı ve Târîh'i*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, *İstanbul*1999.
Jamgoçyan, Onnik, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sarraflık Rumlar, Museviler, Frenkler Ermeniler (1650-1850)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.
DİA. "Kocabaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, s. 140-141.
Mert, Özcan, "Keşan Âyânlığına ve Kocabaşılığına Giriş", *Tarih Dergisi*, S. 42, 2005, s. 159-177.
Mert, Özcan, "Tanzimat Döneminde Çeşme Kocabaşıları (1839-1876)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C 22/S. 35, 2004, s. 139-155.
Mert, Özcan, "XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Kocabaş Deyimi, Seçimleri ve Kocabaşılık İddiaları", *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız*

Armağanı, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1995, s. 401-407.

Nagata, Yuzo, *Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve Âyânlık Müessesesi*, Akademi Kitabevi, *İzmir* 1999.

Şakul, Kahraman, "The Ottoman Peloponnese before the Greek Revolution: 'A Republic of Ayan, Hakim, and Kocabaşı' in the Sea of Humans and Valley of Castles". *Interdisciplinary Journal of Middle Eastern Studies*, vol. 18, 2017, s. 121-145.

Tansuğ, Feryal, "The Kocabaşıs as Intermediaries?: The Local and Central Administration in Imvros/İmroz and Lemnos in the Early 19th Century", *Belleten*, C 78/S. 281, 2014, s. 223-244.

Veinstein, Gilles, "Le Patrimoine Foncier de Panayote Benakis, Kocabaşı de Kalamata". *Journal of Turkish Studies*, S. 11, 1987, s. 211-233.

Yaşar, Filiz, "18. Yüzyıl Osmanlısında Kocabaşılık: Görev İçin Aranan Nitelikler ve Kurumsal İlişki Biçimi", *Turkish Studies*, C 13/S. 8, 2018, s. 259-285.

Yaşar, Filiz, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Taşra Bürokrasisinin Vergi Toplama İşlemlerinde Kocabaşılar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C 42/S. 74, 2023, s. 155-182.